

DİNİ ANLAMA KILAVUZU

ŞABAN ALİ DÜZGÜN

OTTO

ŞABAN ALİ DÜZGÜN

Gümüşhane’de doğdu (1968). Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu (1989). Yüksek lisans tezini Hint-Alt kıtasındaki modernist hareketlerle ilgili olarak yaptı. Bu çerçevede İngiltere’de, School of Oriental and African Studies’de (SOAS) çalıştı. Doktorasını *Nesefti ve İslam Filozoflarında Allah-Âlem İlişkisi* adıyla verdi. Öğretim üyesi değişimi programı çerçevesinde Gregoryan Üniversitesi’nde (Roma) (2000-2001); Georgetown Üniversitesi’nde (Washington, DC) misafir öğretim üyesi olarak çalıştı (2003-2004). Profesör oldu (2005). Fulbright’la Birmingham Southern College’da öğretim üyesi olarak çalıştı (2007-2008). İngilizce İlahiyat bölüm başkanlığı yaptı (2010-2012). Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi’nde (Kazakistan) ders verdi (2013). Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü’nde lisans üstü dersler vermektedir (2014). TOBB ETÜ’de Siyaset Bilimi Bölümü’nde dersler vermektedir. Fulbright Türkiye Seçici Komisyon üyesidir. İnternet üzerinden yayın yapan *Kelam Araştırmaları Dergisi*’nin baş editörlüğünü yapmaktadır (www.kelam.org/dergi). Hâlen Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı başkanıdır. Yayımlanmış kitapları şunlardır: *Din, Birey ve Toplum* (1997), *Seyyid Ahmed Han ve Entelektüel Modernizmi* (1997), *Nesefti ve İslam Filozoflarında Allah-Âlem İlişkisi* (1997), *Sosyal Teoloji: İnsanın Yeryüzü Serüveni* (1999), *İnsan Hakları Eğitimi*, (2000), *Varlık ve Bilgi: Aydınlanmanın Keşif Araçları* (2008), *Maturidi’nin Düşünce Dünyası* (ed., 2011), *Allah Tabiat ve Tarih* (2016), *Sarp Yokuşun Eteğinde İnsan* (2016), *Çağdaş Dünyada Din ve Dindarlar* (2016), *Kimliksiz Hakikatler* (2016), *Adem’den Öncesi-ne Dönüş* (2016).

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
-------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

ACILARIMIZ VE TANRI'NİN SESSİZLİĞİ (!)

11-52

ACILARIMIZ VE TANRI'NİN SESSİZLİĞİ	11
ATEİZM	19
BİR PORTRE: NİETZSCHE VE DERİN DİNDARLIK	29
ADİL TANRI VE EBEDÎ CEZA TARTIŞMASI	35
DEİZM	37
HAYATI ANLAMLANDIRMA KRİZİ	43
TRAJEDİNİN SAHNE DÜZENİ: YALNIZLIK VE KİMSESİZLİK HİSSİ VE UMUTLARIN YÖNELDİĞİ TANRI	47
İBADET/ALLAH'A BAĞLILIK: KABUL YA DA RET DİYALEKTİĞİ	51

İKİNCİ BÖLÜM

İNSANLIK: BİR HAYAL KIRIKLIĞI

53-96

DEĞER VARLIĞI OLARAK İNSAN	53
AKTÖR VE SEYİRCİ ROLLERİYLE İNSAN	57
BENCİL DUYGULAR VE DOĞRU ROTA -SİRÂT-I MUSTAKİM-	59
İNSANIN ÖLÜM SONRASINA İLİŞKİN KAYGILARI	63
İNSANLIK: BİR HAYAL KIRIKLIĞI	67
İMANIN AHLAKI	71
İNSANIN ÖZGÜR AHLAKİ SEÇİMLERİ	73
İNSANLA HAYAT BULAN DİN VE DÜNYA	77
KUDRETLİ İNSANIN FELSEFESİ	81
ÖZGÜR BENLİĞİN TEMELİ OLARAK FITRAT	85
DİNİN İNSANA GÜÇ TRANSFERİ	89
RAHMAN'IN KULLARI: İNSANIN GÖRSEL VE İŞİTSEL TEMELDE ÇİFTE İNŞASI	91
ÖZGÜRLÜK, ARZULAR VE PARÇALANMIŞ BENLİKLER	95

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
DOĞAL DİN: ARINDIRMAYA ÖVGÜ
97-167

DİN, İSLAM VE FANATİCUS	97
AHLAK VE DİNİN DOĞASI ÜZERİNE	101
DİN KİTLELERİ UYUTAN BİR AFYON MUDUR?	107
ÇOCUKLUKTAN ERGENLİĞE GEÇİŞ HAMLESİ OLARAK DİN	111
AKİDE/İNANÇ VE İMAN	115
DİN VE ŞERİAT: DİNDE BİRLİK	
DİNİ GELENEKTE/ŞERİATTA ÇOKLUK	119
DİNDE ISLAHAT VE DEVRİM	123
DİNLERİN ORTAK DEĞERİ OLARAK TEK TANRICILIK	127
GERÇEK DİN Mİ GERÇEĞİN DİNİ Mİ?	131
DİN: YASA VE DUYGU	135
DİNİN BİRLİK ÖZÜ VE EVRENSELE KATILMAYA ÇAĞRI	139
DOĞAL DİN: ARINDIRMAYA VE SAFLAŞTIRMAYA ÖVGÜ	145
DOĞDUĞU DEĞİL GÖÇ ETTİĞİ TOPRAKLARDA MEDENİYET	
KURAN DİN: KUZAY VE GÜNEY İSLAM'I	149
DİN, DİN FORMLARI	
VE ÇATIŞMA UNSURU OLARAK DİNLER	155
ÖZGÜRLEŞTİRİCİ YA DA KÖLELEŞTİRİCİ GÜÇ OLARAK DİN	161
TARİHİN RİTMİNİ DEĞİŞTİREN DİN	165

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
TOPLUMSAL TARİH: DİNİN İNSANA GÜÇ TRANSFERİ
169-219

ÇAĞDAŞ DEĞERLERLE YÜZLEŞME	169
DEĞER TEMELLİ BİR YAŞAMIN DİNAMİKLERİ	173
ADALETİN TOPLUMU MU MERHAMET TOPLUMU MU?	177
HUKUKSUZLUĞA REDDİYE: HAMİYYEYE KARŞI SEKİNE	183
MÜSLÜMAN HALKLARIN VAROLUŞ ŞARTLARI:	
RIZA VE TAKVA	185
İZİ SİLİNERLER VE İZİ SÜRÜLERLER	189
NAR'IN VE NUR'UN MÜCADELESİ	193
ÖZZENİN BEKLENTİ UFKU VE NEBEVİ VİZYON	197
TEKELCİ /FİTNECİ ZİHNİN YARATTIĞI DRAM	201
TOPLUMSAL NORMLARDAN KOPUŞ VE KÖKENE DÖNÜŞ	205
YAPI-SÖKÜMCÜ OLARAK İSLAM PEYGAMBERİ	209
TOPLUMSAL TARİH	213
YERELİ EVRENSELE EVİREN NORMLAR	217
DİZİN	221

ÖNSÖZ

Din, kendine has kavramlarla önce insanın zihnine hitap etmektedir. Zihnen sınanarak doğruluklarına karar verilenleri, insanın kalbine/duygu dünyasına indirir. Böylece hem bilme hem de eylemenin iki odağını harekete geçirmiş olmaktadır. Hem zihninde hem de kalbinde yer tutan düşünce ve eylem iradesi, insanda, hayattan beklentilerini karşılayacağına dair yüksek bir güven hissi yaratmaktadır. Zira bir dine inananlar sadece doğruların peşinde değillerdir; beklentilerinin karşılanmasını da talep ederler. Peygamberler vasıtasıyla tarihte yaratılan dönüşümler, bu beklentilerin gerçekleşmiş hâlleri olarak insanların önüne serilmiştir.

Zihnin ve kalbin beklentileri gerçekleştirecek bir güçle donatıldığı bu yeni dönem, Allah'ın insanlarla buluşturduğu değerlerin aydınlığında ilerleyen bir zamana dönüşmektedir. Kırılmanın bağrında başka bir zamanın kapıları aralanmakta; bir yandan kutsallık atfedilerek bağlananlar yeryüzüne indirilmekte diğer yandan ise insan eşref-i mahlukat olarak yüceltilmektedir. İnsanın önce iç-gözle, sonra yasayla organize ederek akmakta olan zamanı anlara, günlere, aylara, asırlara bölme iradesi; zincirlerinden boşalan zamanı kontrol etme arzusunun ilk belirtisi olarak kendini ortaya koymaktadır.

Allah, bu yeni dönemdeki mesajıyla, güçlü bir biçimde yeniden doğma özelliğinde olan geçmiş düşünce ve ideallerin esaretinden insanı kurtarıp, onu kendi elleriyle kuracağı bir dünyanın gerçek öznesi olmaya çağırmaktadır: Ruhuyla ve yüreğiyle kendi var edeceği dünyanın öznesi olmaya. Allah bu süreçte,

varoluşun dehşeti ya da saçmalığı hakkındaki mide bulandıran kaygı ve düşünceleri, insanın yaşamasını sağlayan fikirlere dönüştürmekte; böylece, mutlak sahipsizlik hissinin yaşatacağı krizi aşarak; insanı duasıyla ve ibadetiyle bu yüksek ufukla irtibat kurabilen bir *iletişim varlığı* haline getirmektedir.

Bu süreçte din, insanı hayatın gerçekleriyle yüzleştirir ve bunun gereği olarak da ona hayatında olmaması gerekenleri kaldırıp atma cesareti verir. Allah'ın insana aktardığı en büyük güç, bu eleştiri hakkıdır. Gerçek ilahın zihnimizde ve kalbimizde yer tutabilmesi nasıl sahte olanların yok edilmesine bağlıysa, hayatımızı kötürümleştiren norm ve değerlerin de aynı arındırma tabi tutulması gerekir. Akla vurgu, hurafeleri ret ve otoriteyi sorgulama iradesi çoğu zaman dindarlara itici gelse de, hem din hem dindarlar hem de insanlık için en güvenilir yol budur. Gezegeneimizi yok oluşun eşiğine getiren seküler yahut dinsel tutumları makul sınırlar içinde tutmanın başka bir yolu yoktur.

İçinde bulunduğumuz zaman, hem dinin hem de insanın türlü sınamalara tabi tutulduğu bir zaman... ve *bilgi*, bu sınamalardan yüz aklıyla çıkmanın yegâne aracı... Elinizdeki eser, dinle bağlantılı olarak insan zihnine üşüşen şüpheleri bilgi zemininde bütün açıklığıyla ele alarak tahlil etmeye çalışmaktadır. Eserin bu sınanma zamanlarına bir ışık olması dileklerimizle...

Şaban Ali Düzgün
Ankara 2017

DİZİN

A

adalet 58, 59, 63, 65, 94, 112, 163, 166, 167, 177, 178, 179, 180, 207, 215
Âdem (Hz.) 49, 60, 68, 139, 141, 146, 155, 157, 158, 172, 195; ~ ve Havva 139, 141, 172
âfâk 72
aforoz 24, 147, 152, 162
agnostikler 19
ahiret: ~ düşüncesi 65; ~ inancı 12
Ahlak: ~/Ahlakilik/Ahlaki 128; ~ın kaynağı 103; ~ı eylem 74, 103; ~ yasası 48, 102, 103
AIDS 24
akıl 38, 39, 41, 42, 60, 68, 75, 84, 85, 90, 91, 95, 96, 98, 99, 103, 116, 119, 120, 127, 128, 146, 147, 158, 165, 170, 180, 194, 203; ~Aklı 128; ~ dini 120
akide 115
akit 115
akl 125, 165, 203
Allah: ~a bağlanma 51; ~a güvenip dayanmak 84; ~a iman 120, 127; ~a karşı isyan 192; ~a kulluk 93; ~a kul olanlar 51; ~a ortak koşanlar 85; ~a secde 54; ~ı inkâr 29; ~ın adaleti 35; ~ın aldığı söz 86; ~ın elçisi 157, 209; ~ın ezelde bildiği şey 75; ~ın gösterdiği yol 120; ~ın gücü 83, 84; ~ın ilmi 75; ~ın iradesi 84; ~ın kudreti 83, 84; ~ın kullarını cezalandırması 36; ~ın kulu 15; ~ın kurulmasını emrettiği bağlar 86; ~ın merhameti 35; ~ın ön bilgisi 75; ~ın peygamberleri 158; ~ın rahmeti 35; ~ın tecellileri 181; ~ın varlığı 145; ~ın yardım 211; ~insan ilişkisi 84
ana baba otoritesi 86, 205
Aquinas, Thomas 128
Aristotle 102
arûs-u nîl 98
arz-ı mev'ûd 194
aşkınlık boyutu 171
ateist 19, 20, 23, 29
ateizm 19, 23, 25, 29
Aydınlanma Çağı 146
Ayer, A. 23
ayet 112, 120, 202
ayne'l-yakîn 117
B
Babil sürgünü 129
bağlayıcı güç 124
basiret 165
beden 47, 48, 64, 78, 86, 96, 157
bela 26, 105
bencilik(g): ~ eleştirisi 60; ~i dengeleyecek duygu 60
Bentham, J. 102
Berlinski, David 22
beyyine 117
bilginin inkâr 71
bilinc 25, 49, 51, 52, 57, 112, 167, 175, 192, 210

Bloch, Ernst 79
Borgna, Eugenio 50
Buda 17

C

cahiliye 32, 184
Cardanus, G. 147
Cebrail 124, 197
cehennem 35, 58, 93, 184
Cehm b. Safvân 35, 36
cennet 35, 36, 58, 93, 94
Cermen fatihleri 147
Ceza 35
Clarke, Samuel 37

D

Dâvûd el-Kayserî 180, 181
Dawkins, Richard 24, 25
deizm 38, 40, 41, 42
delil ve burhana dayanan din 133
Demokritos 101
Dennett, Daniel 24
derin düşünce hâli 91
deruni boyut 171
devlet otoritesi 73
din: ~/dini/dinsel 129; ~in muhatabı 78; ~ ve dünya arasındaki ilişki 77; ~darlık 71, 171
dînu'l-hak 132
distopya 82
doğal: ~ din teorisi 145; ~ güçler 83
doğuş İslâmı 107
dosdoğru din 133
Dostoyevski 57, 94
dua 50, 199
dünyanın ruhu 77

E

Ebrehe 14
Ebû'l-Arab 186
Ebû'l-Huzeyl el-Allaf 35, 36
Ebüssütûd Efendi 83
ehl-i kitap 157
Einstein 22
emri bi'l-ma'ruf 74
en büyük yasa 124
Endülüs 150, 152, 186
enfus 72
Epiküros 101
epistemolojik temel 116
erdem 67, 68, 102
Eşarilik 152
Eyüp (Hz.) 64
eyyâmullah 197, 215

F

fanaticus 97, 99
Fârâbi 102, 152
felix culpa 86

- Ferisiler 65
 fitrat 85, 86, 87, 120
 fitrat dini 120
 Ficino, Marsilio 40
 filozof 29, 123, 129, 163
 fitne 120, 152, 201, 202
 fizik 48, 194
 Flew, Antony 19, 21, 26
 furkan 165
- G
 Goethe 127, 142, 193, 203
 Golgota 53
 gurur 183
 güçlendirilmeye müsait irade 83
- H
 Habil 67, 68
 hacere'l-esved 53
 Haçlı seferleri 166
 hakikat 69, 116, 140, 150, 162; ~in dini 119, 132
 Hak'â ulaştırın din 133
 halifelik 49, 89
 Hallâc-ı Mansûr 152
 hamiyiye 183, 184
 Hanbelilik 152
 hanif 30, 85, 86, 87, 119, 133; ~lik 85, 86
 Harris, Sam 24
 havf 52
 Hawking, S. 22
 hayatın ritmi 15
 hayırda yarış 57
 Hegel 129, 163
 Heidegger, M. 29
 helâk 214
 Herder, Johann G. 147
 hevâ 92
 heva u heves 72
 Hıristiyanlık 31, 32, 128, 149, 150, 157
 Hicaz 152
 hidayet 78, 139, 165
 Hinduizmin Vedaları 98
 Hitchens, Christopher 24
 Hristiyan 85; ~lğın İncil'i 98
 hukemâ 99
- I
 İslahat 123
- İ
 ibadet 51, 120, 147, 157, 199; ~ etme 51
 İbn Haldûn 31, 53, 152
 İbn Kayyim el-Cevziyye 35
 İbn Teymiyye 35
 İbrahim (Hz.) 30, 40, 86, 98, 119, 140
 icthad 170, 198
 ihtiyâr 73, 75
 İkbâl, Muhammed 51, 52, 79
 iktisâb 73, 75
 ilahî: ~ güc 82; ~ kitap 60; ~ otorite 74
 ilkel insan 98
 illâ kalîla 92
 ilme'l-yakîn 117
 iman 15, 19, 39, 49, 71, 72, 104, 108, 115, 117, 120, 127, 131, 156, 157, 158, 159, 192, 204, 214; ~ terimi 19
 inanan varlık 71
 inanç ahlakı 116
 İncil 98, 129, 157, 207
 insan: ~ evrimi 24; ~m varlık gayesi 58, 94; ~i güçler 83; ~lık tarihi 71, 97
 İsa (Hz.) 31, 32, 39, 53, 65, 120, 121, 129, 158, 161, 166, 203, 218
 İslam: ~ coğrafyası 201; ~ düşünce geleneği 77; ~'in farklı yorumları 151; ~'in inanç ilkesi 116; ~'in Kur'an'ı 98
 İsrail 129; ~'in tanrısı 129
 İzzetbegoviç, Aliya 173
- J
 jest 91
 Jung, Carl 29
 justitia: ~ commutativa 177; ~ legalis 177
- K
 Kâbe 14
 Kabil 68, 69
 kalp dini 120
 Kant 48, 59, 102, 103, 187
 kanun otoritesi 86
 katliamlar 67
 kelimetu't-takva 171, 184
 kendini unutma 72
 kibir 183
 kimsesizlik hissi 48
 Kitab-ı Mukaddes 129
 kolektif hafıza 31
 Konfüçyüs 63
 Kopernik devrimi 47
 kozmik mit 47
 Kudüs 127
 Kur'an 128; ~a göre inanmak 72; ~'in mesajı 173; ~ tebliğcisi 218
 kurtuluş öğretisi 107
 kutsal kitaplar 13, 71; ~'in Tanrısı 48
- L
 lât 163
 Lessing, G. E. 147
- M
 makâsîd 125
 makro kozmos 91
 Marx 25, 107, 108, 109, 132, 161
 Mâturîdî 36, 73, 74, 75, 98, 131, 133, 145, 152, 185, 195, 201, 202, 204
 Mekke müşrikleri 112, 113
 mele' 213
 menât 163
 merhamet 177, 178, 179, 180
 mesûlât 215
 meşâ'ir 150
 metafizik 23, 48, 86, 91, 92, 99, 105, 128, 151; ~ gerçekler 99; ~/metafiziksel 128
 mikro kozmos 91
 monoteizm 128, 129
 monoteizm/monoteist 129
 Montaigne 187
 Muhammed (Hz.) 14, 15, 31, 32, 49, 53, 105, 120, 142, 147, 155, 158, 161, 163, 166, 172, 194, 197, 205, 209, 210, 211, 218
 Musa (Hz.) 120, 157, 161, 206
 Musevilğin Tevrat'ı 98
 musibet 26
 mutabakat 91, 116

- Mu'tezile 103, 125, 152
mutlak: ~ bilgi 81, 83; ~ bulunuş nitelikleri 81; ~
güç 81, 83; ~ iyi 11
mübîn 170
Müller, Max 127
mümin 93
Müslüman 24, 33, 85, 150, 153, 156, 157, 158,
185, 186, 203
mütref 112, 213
müzekkir 209
- N
Namus-u Ekber 124
nehyi anî'l-münker 74
Nietzsche, F 25, 29, 30, 31, 32, 45, 87, 161
Nihilizm 45
nimetler 52
niyet-oluşturma süreci 95
Nuh (Hz.) 137
nür 82, 193, 194, 195
- O
Orta Çağ 150, 151
Orta Doğu'nun tarihi 152
öfke 58, 94, 98, 183
özgürlük(ğ) 52, 86, 162; ~ünü koruma ülküsü 86
öz güven 51
- P
psije 86
Quigley, C. 151
- R
Rahman'ın kulları 92
Rasyonalite/Rasyonel 128
religare 124
Roland, Hadrian 147
Roma İmparatorluğu 150
ruh 64, 65, 86, 147
Rûhu'l-kudûs 39
Russel, B. 23
- S
Sadukiler 65
sahih tekillik 86
salt hakikat 150
Sartre, J. P. 23
sektine 171, 183, 184
sezgisel bilgi 39
sihhat 116
sımsızlık 60
sırat-ı müstakim 125
siyasal otorite 205
somut mantık 22
sonsuz olan Tanrı 40
sorumluluk 102
sormusuzluk 60
soy aktarımı 49
soyut değerler 54
sömürge dönemi 166
St. Thomas 102
süreklilik-kahıçlık 46
- Ş
Şafilik 152
şeriat 120, 121, 131, 166; ~lardaki farklılıklar
121
Şeriatı, Ali 107
Şeytan 49, 195; ~in Âdem'e secde etmemesi 49
- şirk dini 107
- T
taassup 183
tabiat 54
takva 121, 171, 184, 186, 187, 192, 194
Tanrı 128, 129; ~dan yoksun 50; ~ fikrini
kavrama 98; ~nın aklı 22, 39; ~nın gizliliği
24; ~nın iradesi 28, 37; ~nın kudreti 28; ~nın
mezar çıkurları 30, 31; ~nın varlığı 20, 128;
~nın varlığına inanma 20; ~nın varlığına kanıt
21, 25; ~nın varlığının delili 20; ~ya işaret 21;
~yı sorumlu tutma 40
tarihsel nesnelere 53
teâruz 204
tebaa kültü 176
Teizm 19
tekâsur 92, 176
tek tanrı öğretisi 147
tenakuz 86
Tertullianus 127, 128
teselsül 36
teslimiyet gösterme 131, 158
tevakkuף etmek 204
tevekkül 84
tevhid(t) 55, 77, 119, 120, 128, 132, 136, 139,
156, 206, 207
Tevrat 98, 109, 157, 179, 207
toplum: ~ otoritesi 86; ~sal otorite 205; ~sal yok
oluş 214
Toynbee, Arnold 151
Tur-i Sina 190, 206
- U
uçurum metaforu 44, 45
ulû bakayye 158, 213
ulû'l-azm 162, 213
umut: ~ hâli 48; ~suzluk 48, 49
uyum varlığı 73
uzza 163
- Ü
ümmi(î) 124, 166, 172, 205, 207
üst insan 53
ütopya 49, 58, 82, 94, 177
- V
vahyedilen din 41
varlık 128; ~ âlemi 11
vicdan 44, 60, 87, 103, 165, 187
vücut 165
Whichcote, Benjamin 38
- Y
yabancılaşma 164
Yahudi 39, 64, 65, 85, 157, 158, 186, 218
Yahve/YHVH 129
yasa koyma 131
yaşam enerjisi 82
yokluk düşüncesi 43
yüce insan 31
- Z
Zerdüştlüğün Avestası 98
Zeus 24
zihin 86, 96, 103, 105, 115, 123, 145, 153, 171,
184, 195, 218
zikir 207, 209